

11 2012

ОНЧЫКО (ВПЕРЕД)

ТЫЛЗЕ ЕДА САВЫКАЛТШЕ
СЫЛНЫМУТ ДА МЕР-ПОЛИТИК
ЖУРНАЛ

УЧРЕДИТЕЛЬ-ВЛАК:

МАРИЙ ЭЛ РЕСПУБЛИКЫСЕ
ТҮВЫРА, ПЕЧАТЬ
ДА КАЛЫК-ВЛАКЫН ПАШАШТ
ШОТЫШТО МИНИСТЕРСТВЕ;
«РОССИЙ ПИСАТЕЛЬ УШЕМ»
ОБЩЕРОССИЙСКИЙ МЕР
ОРГАНИЗАЦИЙЫН МАРИЙ ЭЛ
РЕСПУБЛИКЫСЕ ПӖЛКАЖЕ

«Марий журнал» ГУКП-н сайтшым
тыгай адрес дене муаш лиеш:
www/marizhurnal.ru
e-mail: mari_zhurnal@mail.ru

1926 ий годсек лектеш

Тун редактор

Анатолий ТИМИРКАЕВ

Редакционный коллегий:

Светлана АРХИПОВА

(Марий Эл писатель ушем
правленияй председатель)

Юрий ГАЛЮТИН

(отдел редактор)

Гельсий ЗАЙНИЕВ

Геннадий САБАНЦЕВ

Силантий САБИТОВ

Юрий СОЛОВЬЕВ

(«Марий журнал» ГУКП-н директоржо)

Корректор Г.А. Козлова

Сдано в набор 10.10.2012.

Подписано к печати 15.11.2012.

Формат 60x84/16. Бумага офсетная
для офсетной печати.

Печать офсетная. Усл. печ. л. 11,8.

Усл. кр.-отт. 11,15. Уч.-изд. л. 12,7.

Тираж 1400. Изд. № 576.

Цена договорная.

424006, г. Йошкар-Ола, ул. 70-летия
Вооруженных Сил СССР, д. 20.

Телефоны:

45-34-64 — главный редактор,
редакторы отделов.

45-15-46 — директор,
главный бухгалтер,
ответственный
секретарь

E-mail: mari_zhurnal@mail.ru

Журнал набран и сверстан в редакции на
компьютерах, отпечатан в ООО «Марийская
бумажная компания». — 424006, Республика
Марий Эл, г. Йошкар-Ола, ул. Ломоносова, 2.

Издатель: ГУКП «Марий журнал». **Адрес
издателя и редакции:** 424006, Республика Марий
Эл, г. Йошкар-Ола, ул. 70-летия Вооруженных Сил
СССР, 20.

11 (593). Ноябрь.

Журнал перерегистрирован Управлением
Роскомнадзора по Республике Марий Эл.
Свидетельство — ПИ № ТУ 12-0037 от 21.07.2009 г.

«Ончыко», 2012.

Марий сценын эргыже

*Марий драматург, композитор,
художник да балетмейстер Н.М. Арбанын
шочмыжлан — 100 ий*

Николай Михайлович Арбан (Деревяшкин) Марий Эл Республикысе Медведево район Арбан ялеш 1912 ий 30 ноябрьыште шочын. Шымияш школ деч вара Марий драмтеатрыште художникын полшыкалышыжлан ышташ тунгалын. 1931-1934 ийлаште Марий искусство техникумышто скрипка дене шокташ тунемын. 1935-1937 да 1941-1943 ийлаште Йошкар Армыйыште служитлен, Маргосфилармонийыште, «Рекорд» кинотеатрыште пашам ыштен. 1943 ий гыч — Маргостеатрыште музыкант, музыкальный ужаш вуйлатыше. Тудо тун шотышто комедийым возышо автор семын палыме, тышеч лу утлажым Марий театрын сценыштыже шындыме. Сылнымут да искусство аланыште тыршымыжым кужышан аклыме. Тудлан «Марий Эл Республикын калык писательже» лумым пуымо. «Марий АССР искусствын заслуженный деятельже» чап лум, «За трудовое отличие» медаль, шым гана Марий АССР Верховный Совет Президиумын Чап грамотыж дене палемдалтын. Йошкар-Олан ик уремжылан Н.М. Арбанын лумжым пуымо. 1995 ийыште колел.

Турло шорынан усталыкше дене кумдан палыме ег нерген вазаш шичме годым тудын могай мастарлыкшылан утларак верым ойыраш — орат веле. Николай Михайлович Арбанын илыш пурымашыж нерген возымо годымат тыгак. Кокытеланымаш гыч лекташ манын, ме тудын илыш да усталык корныж гыч театр дене лишке шогымо жапшым авалташ лийна. Вет тудын драматург, музыкант, художник, балетмейстер усталыкше лач тун театрнан сценыштыже виян. Тудо жапым шарналташ эн келшыше егже — 1958-1974 ийлаште М.Шкетан лумеш Марий драмтеатрын тун режиссержылан ыштыше С.И. Иванов. Тудын дене вашлийын, Николай Михайлович Арбан дене пырля ыштыме жапым шарналташ лийна.

С.Иванов.

РСФСР да Марий АССР искусствын заслуженный деятельже Сергей Иванович Иванов Волжский районсо Элнеттӱр ялеш 1930 ий 20 октябрьыште шочын. И.С.Палантай лӱмеш музыкально-театральный училищым тунем пытарымеке, 1951 ийыште Москосо А.В. Луначарский лӱмеш ГИТИС-ын режиссӱрым ямдылыше факультетышкыже пура. Тушто кумдан чапланыше режиссӱр, СССР-ын калык артистие Ю.А.Завадскийын вуйлатыме курсышто тунемеш, Сталинский стипендиат лиеш. 1956 ийыште, вузым отличиян диплом дене пытарен, мӱнгӱ пӱртылеш да М.Шкетан лӱмеш театрыште режиссӱрлан ышташ тӱнӱалеш. 1957 ийыште тудым театрын тӱнӱ режиссӱржылан шогалтат.

Сергей Ивановичын театрыште ыштыме жапыштыже коллективлан могай ошкылым ышташыже логалын — мутланымашнам вес гана шуаш келша. Тачысе вашмутланымашна калыкнан ик эн уста эргыже Н.М. Арбан нерген.

— Мый Моско гыч шочмо кундемыш 1956 ийыште пӱртылым, вигак М.Шкетан лӱмеш Марий театрыш налыч, режиссӱрлан, — **тӱнӱале каласкалаш С.И. Иванов.** — Пел ий театрын (тошто зданий нерген ойлем) кокымшо пачашысе ик пӱлемыштыже илаш логалын. Тусо условийым сӱретлаш тӱнӱалам гын, ик примерат сита: эрдене кынелын мушкылтшаш вӱд ий дене леведалтше лиеш ыле. Кажне эрдене тазалыкем нерген йодышташ пурышо ик еҥ лийын. Тиде — театрын музык ужашыжлан вуйын шогышо композитор Николай Михайлович Арбан. Тунам спектакль-влакым музык дене кум еҥан группо (трио) сӱрастарен. Николай Михайлович виолончельным, Лев Николаевич Сахаров скрипкам да Маргарита Леонидовна Эверт фортепьяном шоктеныт.

Николай Михайлович ден мыйын коклаштем келшымаш кыл вигак пентгыдемаш тӱнӱале. Вашлийын, марий искусствым вянгдыме корно нерген шуко мутланенна. Ик ий гыч, 1957 ий шыжым, мыйым театрын тӱн режиссӱржылан шогалтышт. Мый Николай Михайловичын драматург да музыкант мастарлыкше дене ондакат палыме ылым. Вет музыкально-театральный училищыште тунеммем ийлаштак театр дене пентгыде кылым кученам, южо спектаклыште модашат логалын. А Николай Арбан «Янлык Пасет» пьесыж почеш мемнан

театрыште шындыме драме дене 1944 ийыштак дебютым ыштен. Варарак Марий театрын сценышкыжак «Сирень пеледеш», «Ўдыр шўм» (1946), «Кенез йўд» (1948), «Оляна» (1952), «У муро» (1953) спектакльлам луктын. Умбакыжат марий зритель-влакым икмыняр комедийный спектакль дене куандарен.

Мутланамына годым тудо шонымашыжым эре тыге мучашлен: «Марий калыкна музыкылан шўман, сандене кажне спектакльым мурымаш-куштымаш дене пойдарыман. Чыла тидланже чапле оркестр кўлеш». Умыленам, триом кугемдаш, оркестр куатаныш шукташ полшаш темла. Москошко мийыдем еда тиде йодышым тарватенам. Вара кок единицым ешарышт, икмыняр жап гыч шым еган лие. Тыге икмыняр ий гыч 24 еган оркестр шочо. Тудым вуйлаташ Николай Михайловичланак ўшанышна. Тунам театрна калык деке утларак лишеме, пагалыме композиторнан паша кумылжо нўлталте, шулдыржо кушко.

Вийым шижын, 1956 ийыштак С.Чавайнын «Акпатыр» драмыжым шындаш пижна. 1 декабрьште спектакльым сценыш лукна. Вет тиде спектакльлан куатле семым композитор Яков Эшпай возен. Оркестрын шоктымыжо калык чонышто кугу ўшаным шочыктен: илен-толын, ала марий калыкнан шке оперыжат лиеш. А шонымашым йўкын луктын каласыше енже лач Николай Арбан ыле. Тыгай шонымаш мемнан коклаштат пентгыдемын да лач тиде драме негызеш икымше марий оперым сценыш луктынна. Опер нерген посна каласкалаш лиеш да кўлеш.

— **Сергей Иванович, те Николай Арбан дене могай спектакльым шындыме годым икымше гана пырля пашам ыштенда?**

— Николай Михайлович у комедийым возымыж нерген шылтен огыл. Тудым лудаш мўнгыжў ўжын. Тунам ешыже Советский урешыште, кызыт венерологический диспансер пашам ыштыме пўртыштў илен. Икмыняр гана пырля лудынна, ешартышым, вашталтышым, тўрлатымаш-влакым пуртенна. Тыге шочо «Тулар ден тулаче» комедий. 1958 ий тўналгыш гычак сценыш лукташ ямдыленна. Ўшаненна: калык тудым удан огыл вашиеш. Вет сюжетше проста, илыш дене чак кыладтын. Музыкым драматург шкежак возен. Оперетте деке лишке шогышо спектакльын премьерыже 10 майыште фейерверк семын эртыш. Пўсў йылман, писе сюжетан тиде спектакльыште лўмлў артист-влак Виктор Бурлаков, Мария Сапожникова, Анастасия Страусова, Мария Михайлова, Иван Николаев, Илья Россыгин, Тимофей Григорьев шке усталыкыштым эше ик гана почыч...

Но куан ден ойго иквереш коштыт, маныт. Спектакльым ончышо-влак коклаште КПСС обком пашаенгат лийын улмаш. Кычалты-

лаш тўналгыч. Репертуар гыч лукташ кўштат. Чыла мастарлыкым по-чын пуаш тыршен шындыме спектакльым тыге шўкташ ом пу, чиновник-влак мылам чаракым ынышт шындыл манын, торжан вашеш-тышым. Икмыняр кече гыч мыйым партий обкомын икымше секретарьже Георгий Сергеевич Павлов деке ўжыктышт. Шошо, чевер кече пелта. Пурен шогалым «первыйын» пөлемышкыже. Мыйым топаката капан пөрьен вашлие.

— Садись! Ну, кто из чиновников обкома помешал вам? — йодеш.

«Нимогай антисоветский, нимогай антипартийный шўлыш уке спектакльыште, — манам. — Огыда ўшане гын, шке мийыза, ончыза».

— Я люблю театр. Буду ходить на ваши спектакли, — ўшандарыш Г.С. Павлов.

Чынак, ик спектакльыш пелашыже тольо. Икмыняр жап гыч увертарышт: вашлияш ямдылалтса, «первый» свитыж дене тендан театрыш толеш. Ончыш, вара каласыш: «Нимогай крамол уке». Но кычалтылмаш тидын дене ыш пыте. Тўрлө амал дене Николай Михайловичым шытталат, шыгыремдылаш тōчат, пашам сайын ышташыже огыт пу. Чыла амалже кōранымаште. Вет аляклыше енже шкежат возкалыше-влак кокла гыч ыле. Пагалыме драматург да композитор йолташнан кумылжо йōршын волен, шкенжым пытарымашкат шуын ыле...

Чытен шым керт, ик совещанийыште лўмлō еным кузе шыгыремдылме нерген ойлышым. Адакат КПСС обкомын икымше секретарьже мане:

— Работайте, никто не станет мешать.

Мыйын тыге торешланымем дене кугешнен, Николай Михайлович мане: «1937 ий лиеш гын, палет, тыйым мом ыштат ыле?» Утарен налмемлан куанен тыге манын.

Вара Николай Михайлович пьесыжым изишак тōрлатыле. Тыге пўсылыкшō йомо. Вара семын сцене гычат корандышт.

— **КПСС обкомлан тынар чот толашаш амалже лийын мо? Николай Михайлович коммунист ыле мо?**

— Те вет паледа: чыла отрасльымат партий могырым вуйлатымаш манынг. Но Николай Арбан КПСС член лийын огыл. Да тудым огытат пурто ыле...

— **Николай Михайловичын илыш-корныжым возышо-влак тудын тўрлō шōрынан усталыкшым ойырен палемдат. Тидым те могай при-мерла дене пенгыдемден кертгыда?**

— Тўналгыштак ойлышым: Арбан моткоч музыкальный айдеме, пўсō ушан ыле, шкеак сўретлен, куштымашым шынден, скрипка

дене веле огыл, моло семүзгар денат моткоч сайын шоктен. Палемден кодем: кызыт ойлымо семын «модын» огыл, а шоктен. Яндар марий йылме дене мутланен да грамотнын возен. Тудын возымо произведенийже-влакым редактироватлаш кўлын огыл. Вет тудо Йошкар-Ола воктенысе ялыште кушкын да кызытсе семын вашке рушангын кертын. Адакшым пелашыжат руш ыле. Но тудо марий пўртўс лонгаште, марий шўлыш дене шўлен кушкын, шочмо калыкым йўратен, тудын культуржым шымлен. Сандене тўрлў шўрынан мастарлыкым шке шўмчоныштыжо ашнен, койыш-шоктышышкыжо шындарен, чылажымат пойдарен, калык деке шукташ тыршен.

Примерым маныда... Николай Михайлович шке спектакльже-влак-лан веле огыл семым возен я кельштарен. Мутлан, 1954 ийыште сценыш лукмо «Саликам» сылне семла дене (Лев Сахаров дене коктын) сўрастарен, куштымашым шынден. Тиде редакций сценыште моткоч кужу жап илыш да калыкат уло кумылын коштын. Вара семын тўрлў режиссёр спектакльым шке семынже шындылаш, «шке ужмашыжым» тушкаш тўнале. Тагастарен ончыза тунамсым кызытсе дене... Артист-влакым ойырен ончыктымат ок кўл. Лач Николай Михайловичын калык гыч лекше семже, куштымашыже, сўретлаже кажне артистым кугу куан дене пашам ышташ кумыланден.

«Салика» спектаклыште марий сўан «чоклымаш» сцене дене тўна-леш. Тудым артист Илья Россыгин «лудеш» (чокла). Оркестр шоктымо почеш сўан мурым хор мура. Чыла тидыже тунамсе жап деке лишем-да, ончышым ўшандара. Тыгак «Мўкш отарым» шындымаште чот пол-шен. Музыкальный ужашым вуйлатыше да оркестрын дирижёржо се-мын кажне спектакльым сылне сем дене сўрастарен.

— **Драматург ден режиссёр коклаште ваш-ваш умылымаш уке гын, сай спектакль нерген мутат лийын ок керт, маньт. Те тудын «Тулар ден тулаче», «У муро», «Ош пеледыш» пьесылажым режиссёр семын сценыш луктында. Тудын дене пашам ышташ куштылго ыле мо?**

— Николай Михайлович режиссёрым туныктен огыл. Молан ма-наш гын, пьесым лудмо годымак пырля кангашенна, рольым шеле-денна. Чын, тиде але вес рольышто кўм, кудо артистым «ужмыж» нерген шижтарен. Ўчашен огыл. Вет тудо театр илыш дене илен: уда-жымат, сайжымат шке шинчаж дене ужын, шке коваштыж дене чы-тен. Артист олмыштат, режиссёр-постановщикын рольыштыжат тудо шкенжым шижын веле огыл, сайын ужын. Сандене коклашке пурен огыл. Ала кўргыж дене келшенат огыл улмаш. Но тыгай койышым ончыктен огыл. Тудо моткоч скромный ег ыле. Кугу йўкын каласен колтымыжым, кычкыркалымыжым колаш логалын огыл.

1961 ийыште «Ош пеледыш» комедийым возаш тўнале. Мый денем эре кангашен. Оперетте деке лишке шогышо произведенийым шочыктен. 1968 ийыште гына сценыш комедий лўм дене лукна. Музыкымат шкеак возен, куштымашымат тудак шынден. Произведений содержаний шот дене пўсө огыл ыле, «куштылго» радамаш пурен. Но калык моткоч шокшын вашиле. Тиде спектакльыште артист-влак Виктор Бурлаков, Иван Якаев, Мария Сапожникова, Георгий Пушкин да молат устан модыч. Ик сцене, куштыжо Мария Михайлова ден Георгий Пушкин модыт, посна концерт номер семын кая ыле. Тўрлө кўкшытан концерт программылашке эре пуртеныт.

— **Николай Михайловичым калыкыште утларакшым комедийым возышо драматург семын палат. Вет тудо икмыняр драмымат калык коклашке луктын.**

— Театр эре комедий дене илышаш огыл. Тидым Николай Михайлович сайын умылен. Тыгай шонымаш дене религий ваштареш вктаралтше «Илыш деч өрдыжтө» драмым возыш да тудым сценыш 1963 ийыште лукна. Тиде спектакль драматургын «амплуажым» йонылыш вашталтымж семын аклыман. «Плакатный» манме спектакль лекте. Адакшым режиссёржат марий илышым палыдыме ыле. Тыштыже мыят, тунамсе тўн режиссёр семын, титакан улмам манын шонем.

— **Мемнан шонмаште, драматургын «Кекеж йўд» музыкальный комедийже ик эн чапланыше произведений. Сандене тудын сцене пўрымашыж нерген ала икмыняр шонмашым каласеда?**

— Тиде произведений сар деч варасе марий ялын илышыжым почын пуа. Тунамсе жапым типичный сўрет дене ончыкта, манам гынат, йонылыш ом лий. Икмыняр редакций дене эртен тиде музыкальный комедий марий театрын сценыштыже, но мылам лишыл Степан Петрович Фёдоровын 1957 ийыште шындымыже. Вет тунам автор шкежат театрыштак пашам ыштен, музыкым возен, куштымашым шкеак шынден. Калык спектакльыш уло кумылын коштын. Артист-влакын мастарлыкыштым почаш йөн лийын, шыгыремдылмаш шижалтын огыл. Икманаш, илыш деке лишке шоген спектакль. Варарак тудым мюзикл (2001 ий) семынат шындаш тōчышт...

— **Театр историй гыч пале: марий артист-влак шочмо калыкнан тўшкан ильман кундемлашке икымше гана 1956 ийыште, лач тендан режиссёрлан ышташ тўналме жапыште, гастрольыш лектын. Тулеч вара марий артист-влакым Урал кундемаште, Башкортостаныште, Татарстаныште кугу уна семын вучен вашлийыныт. Икманаш, вашкыл пентгыдемын. Да тидын нерген кумда шарнымашым возашат уто огыл... Гастроль нерген мутым луктынам гыч, Николай Михайловичын гастроль корнышто лиймыж нерген утларак пален налме шуэш ыле.**

— Өрдыж кундемлашке марий-влак деке гастроль корным мый почынам. Тидлан чыла йӱным кычалынна, муынна. Чаманем, кызыт гына окса уке манын, родына-влак деке огыт кошт.

Гастрольыш «мобильный» манме группо дене лектынна. Тидлан көра, мутлан, чумыр оркестрым корныш налын огынал. Николай Михайлович, ийготшым ончыде, шкетын корныш лектын, скрипка дене шоктен. Чыла спектакльмат тиде семӱзгарын йӱкшӱ дене сыл-нештарен. Спектакль пытымекат, изирак концертым ончыкташ тореш лийын огыл. Вет өрдыж кундем марий-влак шочмо калыкнан семтӱ-няжым шагал паленыт. Уэш да уэш шоктен ончыкташ йодыныт. Ме унагудышто — Красноуфимскыште, Мишканыште, Калтасаште — эре ик номереш верангына ыле. Калык коклаште тыгай куштылго шоны-маш уло: пуйто унагудышто йӱын, ӱдыр-влакым поген кият. Лийыныт дыр тыгай-влакат. Но Николай Михайлович пентгыде дисциплинан ег ыле. Шала койышым чытен кертын огыл. Йӱмӱ нерген ойлаш гын, тудо улыжат йошкар аракам подылын. Да «сухой» манметым гына. Мыят тыгай койышлан тудын деч тунемынам. «Чӱчкыдын вашлийынна» маньым. Чын, миен-толын коштынна, но ешна дене вашлийын огынал. Пенсийыш лекмекшат, ме тудын дене эре вашлийынна. Театрыш пура ыле. 80 ияш юбилейжым Арбан ялыште эртарыш. Ӱжын ыле. Мийы-мемлан моткоч йывыртен, «Йӱра толынат» манын, ӱстелтӱрыш ӱжӱ.

— **Театрыште оркестрым могай жап марте вуйлатыш?**

— Тудо оркестрын дирижӱржылан 1973 ий марте ыштыш. Высший образованийдыме специалист ыле гынат, пашажым моткоч сайын пален. Да искусствышто, сылнымутышто енгым образований, диплом дене аклаш ок лий. Усталыкым пӱртӱс я пуэн, я чаманен, коран каен. Арбанлан гын пӱртӱс чыла могырымат усталыкым пӱлеклен. Мый тыште тудын художник усталыкшылан акым шым пу. Вет икмыняр спектакльлан сӱретым шкеак ыштен. Молан манаш гын, мый сӱрет искусствылан акым пуэн ом мошто. Уста драматург, музыкант, балет-мейстер семын сайын палем. Вожылде, кокытеланыде каласаш тоштам: «Кызыт тудын гай уста айдеме марий искусство тӱняште уке».

Сергей Иванович дене шуко мутланышна, икмыняр моло енгымат порын шарналтышна. Чыла тиде — ончыкылык вашмутланышаш тема.

Борис Шамиев мутланен.